

ikke, hvis der føres bevis for, at man har gavnnet vort land«. Ind i den handel vil han lade gå P. Munch, Frits Clausen, de samarbejdende politikere og frikorpsfolkene – og formentlig også sig selv. Han henvender sig med denne opfordring til historieskrivningen, men adressen er gal. Skulle nogen handel være slået af, skulle det snarere have været i 1940; men dengang var der vist ingen landsmænd, der kunne optræde så afslappet midt i de politiske storme over for deres ideologiske modstandere. Havde Jørgen Sehested selv tanke derfor?

Aage Trommer

Aage Trommer: *Modstandsarbejde i nærbillede*. Det illegale arbejde i Syd- og Sønderjylland under den tyske besættelse af Danmark 1940–45. Odense University Studies in History and Social Sciences, vol. 7. (Odense University Press, 1973). 515 s.

Modstandsbevægelsens historie har længe optaget Aage Trommer. I 1971 disputerede han på en afhandling om den danske jernbanesabotages militære betydning. Disputatsen er imidlertid, sit væsentlige emne til trods, at betragte som et biprodukt af arbejdet på den her foreliggende bog. Tilskyndelsen til at skildre det illegale arbejde i Syd- og Sønderjylland blev givet allerede i 1960 af Jørgen Hæstrup.

Når værket først foreligger nu, skyldes det imidlertid ikke blot, at Trommer undervejs lod sig fængsle af problemet om jernbanesabotagens militære betydning. Det har blandt andet også sin grund i det meget store arbejde, det har krævet at fremskaffe det fornødne kildemateriale.

Her tænkes ikke i første række på det anvendte arkivalske materiale af offentlig eller privat proveniens. Hvad der har krævet en særlig langvarig indsats, er tilvejebringelsen af interviews og beretninger. Forfatteren har kontaktet og udspurgt en lang række modstandsfolk. Sammen med det materiale, som tidligere er indsamlet af andre, foreligger der dermed beretninger fra ikke færre end o. 430 personer.

Kontakten med de tidligere modstandsfolk har imidlertid givet andre og måske ikke mindre vigtige resultater end beretninger og samtaleretninger. Forfatteren har på denne måde fremdraget en række nye privatarkiver til supplerung af de tidligere af Jørgen Hæstrup indsamlede. Ganske vist er de fleste af beskeden omfang; men betydningen af dem kan næppe undervurderes.

Et særligt problem ved skildringen af de mange illegale kontakter og problemer har det nemlig været, at beretningsmaterialet spiller så overordentlig stor en rolle. Havde det derfor ikke været for det arkivalske materiale, måtte rekonstruktionerne have været baseret på et endog særdeles skrøbeligt fundament. Som det nu er, har beretningerne ikke så ofte behøvet stå alene. Gennem det faste skelet, der har kunnet hentes ud af ikke blot de offentlige arkiver, anklagemyndighedens, politiets, domstolens og DSB's arkiver, men altså også fra tidligere modstandsfolks fragmentariske privatarkiver, har det været muligt at underkaste beretningsmaterialet en mere præcis vurdering. Deres værdi for undersøgelsen ligger i, anfører forfatteren, »at de kan bidrage til udfyldelsen af de mange lakuner i arkivstoffet, og i, at de kan give svaret på »hvem« i de mange tilfælde, hvor arkivstoffet enten slet

ikke eller kun delvis giver oplysninger derom« (s. 403).

Netop spørgsmålet »hvem« udgør imidlertid en af de centrale problemstillinger i afhandlingen. Forsøget på at karakterisere de illegale kredses partipolitiske tilhørsforhold er en gennemgående linie i hele bogen. Trommers materiale bekræfter her det indtryk, der har været besættelsestidens eget, men som i den politiske udsonings interesse meget hurtigt efter befrielsen blev skubbet i baggrunden, at, som Hal Koch polemisk formulerede det i begyndelsen af 1946, »den aktivistiske modstandsbevægelse blev til i direkte opposition til den politik, som partierne og Rigsdagen med tilhørende presse gik ind for«. Det er derfor med god grund, at forfatteren indleder sin fremstilling med en skildring af de oppositionelle miljøer på det partipolitiske spektrums højre og venstre fløj, af på den ene side Dansk Samling, KU og Sct. Georgsgilderne og forskellige kredse med tilknytning hertil, og på den anden side af kommunisterne og Frit Danmark. Han er i stand til på det lokale plan at vise, hvordan det overvejende var disse før krigen eksisterende oppositionelle grupper, modstandsbevægelsen rekrutteredes fra.

Forfatteren kommer dermed også til at gøre op med Jørgen Hæstrups forklaring på modstandsbevægelsens oprindelse. »Det var en kamp, der fødtes ude i geleddformationerne i en hær, der endnu ikke vidste, at den var ved at formeres.« Sådan lyder i en kort vending Hæstrups karakteristik. Heroverfor anfører Trommer, at ikke blot blev modstandsbevægelsens kadre indtil det allersidste krigsår i det store og hele til inden for ovennævnte organiserede grupper, men også at initiativet til rekrutteringen af modstandsfolk inden for

disse kredse kom udefra og oppefra, dvs. fra folk i organisationernes centrale ledelser i København.

Selv om disse konklusioner måske for en stor del bygger netop på oplysninger fra beretningsmaterialet, er der næppe grund til at drage dem i tvivl. Det er vel rimeligt at antage, at forfatteren i sin jagt på tidligere modstandsfolk også ville være stødt på folk fra det politiske spektrums midterpositioner, hvis sådanne overhovedet i større udstrækning havde gjort sig illegalt gældende.

Mens denne linie mere eller mindre klart løber gennem hele bogen, grupperer fremstillingen i øvrigt sig om især to forskellige temaer, nemlig dels om de politiske protest- og sympatistrejker, som fandt sted i sommeren 1943 og i foråret, sommeren og efteråret 1944, dels om den egentlige modstandsbevægelses militære organisation og aktivitet, altså den såkaldte region III's historie i egentlig forstand.

Nu kan det imidlertid diskuteres, hvor heldigt det er at bringe disse to temaer under samme hat. Modstandsbevægelsens militære kommando i det sydlige Jylland havde sine opgaver inden for et forholdsvis præcist defineret territorium, selv om grænsen mod det tilstødende region II i nord flere gange blev reguleret. Strejkebevægelserne med den politiske modstandsbevægelses forsøg på at gribe styrende ind var naturligvis ikke begrænset til en i forvejen fastlagt geografisk ramme. Det fremgår klart af folkestrejkernes forløb i august 1943. Strejken bredte sig ikke umiddelbart fra det sydvestjyske arnested i Esbjerg til de sydjyske østkystbyer. Den sprang direkte over til Odense, der så igen gav stødet til strejkerne og andre uroligheder i Fredericia, Kolding og Haderslev. Det er

et forhold, som forfatteren udmærket er klar over. Læseren bliver på ingen måde vildledt ved, at kun strejkerne i det sydjyske område er behandlet. Men nogen samlet og endelig konklusion om strejkebevægelsens forløb er der med den valgte afgrænsning ikke mulighed for at give, selv om en sådan på baggrund af de mange punktstudier, der nu foreligger, efterhånden føles som et savn.

Med et sådant punktstudium af folkestrejken i Esbjerg har forfatteren tidligere bevidnet sin interesse for strejkebevægelsen. Den har han nu i den foreliggende bog suppleret med tilsvarende undersøgelser af uroligheders og strejkers forløb i Vejle, Fredericia, Kolding og Haderslev. Der findes i begivenhederne her, konstaterer forfatteren, flere træk, som svarer til billedet af begivenhedernes udvikling i Esbjerg. De lokale kommunister spillede eller forsøgte at spille en vigtig rolle som katalysatorer. Politiet forsøgte med betydeligt held at mægle og forøgede derigennem sin popularitet. De lokale tyske kommandanter optrådte i situationen med et overraskende mål af moderation og smidighed. Men på et særdeles væsentligt punkt adskilte begivenhedsforløbet i østkystbyerne sig fra udviklingen i Esbjerg. De lokale socialdemokratiske ledere i parti og fagforening var i Fredericia og Kolding i stand til at koble sig ind på forløbet og blive herrer over situationen. Forklaringen herpå finder forfatteren i det sviende nederlag, socialdemokraterne i mellemtiden havde lidt i den odenseanske strejke. Netop dette viser det i denne sammenhæng mindre frugtbare i den valgte geografiske afgrænsning. Men det understreger måske også vanskelighederne ved at finde en samlende formel for hele bevægelsens forløb i

august 1943, idet erfaringer fra den ene by kom til at danne grundlag for organisationernes ageren i de følgende.

Det andet tema er beskrivelsen af selve den militære organisationsdannelse og den dertil hørende aktivitet i det sydlige Jylland, region III. Det er som anført til dette emne, den geografiske afgrænsning er valgt, og det var vel nok i udgangssituationen det egentlige emne for bogen.

Initiativet til opdelingen af modstandsorganisationerne i regioner kom fra den hemmelige britiske militærorganisation SOE. Chefen for SOE-officererne i Danmark, Flemming B. Muus havde de nye direktiver med, da han i december 1943 vendte tilbage til København efter konference i London. Ifølge dem skulle der til indsættelse som støttetropper for allierede enheders kamp på dansk territorium oprettes militære ventegrupper, fordelt på seks regioner, hvoraf de tre i Jylland.

Etableringen af en religionsledelse og dennes arbejde med opbygningen af militære grupper skildrer forfatteren ret indgående. Vanskelighederne var i region III meget store. To gange, i maj-juni 1944, som en udløber af den såkaldte politimesteraktion, og i oktober 1944, blev regionsledelsen revet op af Gestapo. Det sinkede naturligvis den militære opbygning væsentligt. Først med etableringen af en ny regionsledelse under kaptajn Aage Højland Christensen tog dannelsen af militære ventegrupper fart. Gennem de sidste måneder af 1944 frem til befrielsen blev der under store vanskeligheder rekrutteret en større styrke, hvorved antallet af modstandsfolk øgedes fra under 400 til mere end 4.000. Af disse udgjorde folkene i ventegrupperne så langt hovedparten, mens de egentlige sa-

botagegrupperes medlemmer efter de foreliggende oplysninger kun har andraget i alt ca. 250 mand. I tilslutning til denne militære opbygning skildres også den i regionen gennemførte sabotage, især naturligvis jernbancsabotagen, hvor forfatteren har kunnet støtte sig til de undersøgelser, han har foretaget under arbejdet med sin disputats.

I denne sammenhæng kommer forfatteren også ind på de nationale forholds betydning. De særlige vanskeligheder for modstandsarbejdet i det sydlige Jylland skyldtes imidlertid ikke tilstedeværelsen af et betydeligt tysksindet befolkningsselement. Det synes blot at have skærpet kravene til sikkerhedsforanstaltninger. Vanskelighederne opstod som en følge af Gestapos effektive og i flere situationer meget heldige virksomhed. I den udstrækning, man overhovedet kan sige, situationen i Nordslesvig adskilte sig fra forholdene nord for Kongeåen, har det været ved et om muligt endnu mere markeret modsætningsforhold mellem modstandsfolkene og repræsentanterne for partierne bag forhandlingspolitikken. De ledende nationalpolitiske kredse i Nordslesvig var præget af en tradition, hvor passiv modstand mod prøjssiske fortyskningsforanstaltninger var kombineret med en slags forhandlingspolitik. Der var her ingen plads til forståelse for den væbnede modstands betydning.

Det vel nok mest interessante i hele skildringen af den militære opbygning er billedet af tovrækkeriet mellem Jyllandsledelsen og regionsledelsen om centraliseringsgraden i kommandostrukturen. Jyllandsledelsen udgjordes først og fremmest af oberstløjtnant Vagn Bennike. Han stilede målbevidst mod i størst mulig udstrækning at samle ledelsen af

modstandsarbejdet i Jylland i sin hånd. I praksis forsøgte han derfor i nogen grad at omgå det allierede direktiv om oprettelse af regionsledelser. Da det ikke lod sig gøre, prøvede han med held at hindre, at regionerne som befalet fik direkte radiokontakt med England.

Problemet bliver da, hvorfor Bennike førte denne centraliseringspolitik. På grundlag af først og fremmest korrespondancen i Bennikes arkiv mellem denne og den lille generalstab argumenterer forfatteren for, at det afgørende moment var hensynet til hærens kontrol med modstandsbevægelsen. Kaptajn Højland Christensen havde nemlig i den lille generalstabs øjne kompromitteret sig ved at gøre sig til talsmand for, at officerskorpset uden særlige betingelser skulle stille sig til modstandsbevægelsens rådighed.

Hvis synspunktet kan opretholdes, er det særdeles interessant. Det vil da i forlængelse heraf være rimeligt også at tage striden mellem Bennike og Anton Toldstrup op til revision, en strid som Hæstrup har søgt at forklare ud fra forskelle i temperament. Over for Bennikes kurs, der udsprang af den etablerede militære elites forestillinger om ordnede kommandoforhold, stod partisanen Toldstrups aktivistiske holdning, der var begrundet i modstandskampens umiddelbare krav. Spørgsmålet er, om denne forklaring nu må kompletteres med den nok så tungtvejende henvisning til de politiske brydninger mellem officerskorpset og den oprindelige modstandsbevægelse.

Selv om imidlertid Trommers forklaring forekommer rimelig, kunne man nok have ønsket sig en mere udførlig argumentation. Det var jo ikke blot den lille generalstab, der gik ind for en central ledelse af modstands-

styrkerne på danske hænder. Problemet vakte gennem hele første halvdel af 1944 vanskeligheder i forholdet mellem Frihedsrådet og SOE. Det kunne derfor med en vis føje antages, at ikke blot den lille generalstab, men også Frihedsrådets K-udvalg stod bag den af Bennike førte centraliseringspolitik. Det er muligt, at Trommer har ret i, at det ikke var tilfældet, men man kunne nok have ønsket sig en mere eksplicit drøftelse af problemet.

Det er, som man kan se, især gennem de problemer, som rækker ud over det snævert lokale plan, bogen først og fremmest vækker interesse. Det gælder problemet om modstandsbevægelsens politisk-sociale struktur, det gælder folkestrejkernes forløb, og det gælder centraliseringsproblemet i forbindelse med den militære opbygning. Det havde derfor også gjort fremstillingen mere lettilgængelig, om den i højere grad var blevet koncentreret om just disse problemer. Sammenholdt med den ofte overdrevent detaljerede redegørelse for en lang række mindre centrale forhold, synes disse hovedspørgsmåls vægt i den samlede fremstilling mindre, end den fortjener at være.

En højere grad af koncentration om disse problemer kunne også let have været forbundet med en diskussion af spørgsmålet om de lokale iagttagelsers gyldighed på landsplan. Forfatteren går ud fra, at hans resultater har en vis repræsentativitet for hele modstandsbevægelsen. Men i det store og hele har vi kun hans ord for, at det forholder sig sådan.

Johan Peter Noack

Klaus Jørgensen: *Atomvåb-
nens rolle i dansk politik. Med
særligt henblik på Kampagnen
mod Atomvåben 1960-1968.*
(Odense University Press, 1973).
173 s.

Efter at ungdomsoprøret har fået status som historisk fænomen, er man gået på jagt efter dets rødder tilbage i tiden, og man peger da normalt på Kampagnen mod Atomvåben som en af barnets fædre. Selve paterniteten kan være vanskelig at påvise, og Klaus Jørgensen afstår da også fra forsøget. I stedet har han sat sig for at skildre Kampagnen i dens samspil med andre politiske faktorer for at belyse »den offentlige debat og det politiske liv vedrørende atomvåbenproblemerne« (s. 9). Fremstillingen er en revideret udgave af en specialeafhandling og gør derfor ikke krav på at være udtømmende, men den er en nyttig orientering om og introduktion til et emne, som i lyset af den senere udvikling med fordel kan tages op igen til grundigere behandling.

Der er især to problemer, der er gennemgående i bogen, og det vil nok være hensigtsmæssigt i en uddybende behandling at dele stoffet i to. Det ene problem er forholdet mellem de etablerede politiske partier og de ikke-traditionelle politiske manifestationer (demonstrationer, kampagner etc.). En systematisk undersøgelse af det emne vil give en bedre og mere nuanceret fremstilling af Kampagnens betydning ved at sammenholde den med flere af de relevante politiske faktorer. Ikke mindst militærnægterbevægelsen byder sig til i denne sammenhæng; den nævnes kun i forbifarten (s. 66). Bogen lægger hovedvægten på forholdet mellem Kampagnen mod Atomvåben på den ene